

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

ОКСАНА ВАСИЛІВНА КОНДРАТЬЄВА

УДК 72.03(477)

К 64

**АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНІ ПРИНЦИПИ
ТВОРЧОСТІ В. М. ПОКРОВСЬКОГО**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Автореферат дисертації на здобуття
наукового ступеня кандидата архітектури

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор архітектури, професор
Олег Семенович Слепцов,
Київський національний університет
будівництва і архітектури,
завідувач кафедри основ архітектури
і архітектурного проектування, м. Київ

Офіційні опоненти: доктор архітектури, професор
Василь Васильович Шулик
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
професор кафедри містобудування, м. Харків

кандидат архітектури, доцент
Лілія Романівна Гнатюк
Національний авіаційний університет,
доцент кафедри дизайну інтер'єру
факультету архітектури, будівництва та
дизайну, м. Київ

Захист роботи відбудеться «8» квітня 2021 року о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.056.02 у Київському національному університеті будівництва і архітектури за адресою:
03037 Київ, 31 Повітрофлотський проспект, ауд. 446.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного університету будівництва і архітектури за адресою:
03037 Київ, 31 Повітрофлотський проспект.

Автореферат розіслано «4» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради:

Н. А. Лещенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Об'єкти культурної спадщини, зокрема архітектурно-будівельної, увібрали багатовікову історію українського народу, а відтак є хранителями його духовної та матеріальної культури. Вони виступають однією з рушійних сил розвитку суспільства, оскільки створюють основу наукового пізнання минулого, сприяють вихованню естетичних і моральних почуттів, слугуючи поступу освіти, мистецтва та культури загалом. Аспекти вивчення генези та розвитку матеріальної та духовної культури країни з урахуванням регіональних історико-культурних чинників піднімаються на новий щабель у період формування української держави. У даному контексті Слобожанщина представляє собою унікальний багатогранний культурний шар. Тому всебічне вивчення історії культури Слобожанщини, зокрема архітектури та її особливостей, спільно з вивченням творчості та біографій архітекторів, які долучилися до формування її прикмет, набувають особливої актуальності.

Тема дисертації присвячена творчості Володимира Миколайовича Покровського (1863–1924): у роботі вперше здійснено комплексне дослідження, систематизацію і аналіз його архітектурного надбання, створеного ним на теренах Польщі та України на зламі ХІХ–ХХ століть. Акцентом дослідження стали об'ємно-планувальні, композиційні та стильові особливості будівель, запроектовані В. М. Покровським у Харківській, Сумській і північних районах Донецької та Луганської областей упродовж 1907–1918 років, які є пам'ятками архітектури і містобудування України. Аналіз споруд В. М. Покровського засвідчує створення ним особистої морфологічної системи. Він збагатив архітектурну лексику та практику власними знахідками та визначними естетичними архітектурними композиціями.

Автором визначено п'ять архітектурно-художніх принципів його творчості. В. М. Покровський був *homo universalis*: архітектор-художник, музикант-піаніст, дизайнер, керівник численних будівельних проектів, реставратор, педагог, просвітник, громадський діяч; він належав до плеяди творців, який продовжив і розвинув традиції харківської практично-теоретичної архітектурної школи, ставши визначним архітектором-художником європейського неоромантизму. Масштаб особистості В. М. Покровського актуалізує вивчення його творчої спадщини як одного з визначних представників української культури.

Науково-методичною базою для проведення даного дослідження є архівні документи, графічні реконструкції, фотофіксація натурних обстежень і наукові праці з історії та теорії архітектури І. В. Бондаренко, Т. Ф. Давідіч, О. О. Єрошкіної, І. М. Лаврентьєва, О. Ю. Лейбфрейда, В. О. Кодіна, В. Є. Новгородова, А. Ф. Парамонова, А. О. Пучкова, Л. С. Розвадовського, О. С. Слепцова, С. А. Таранушенка, О. О. Тица, П. Ю. Шпари, В. Є. Ясієвича, Р. Synalewska-Kuczma, Р. Paszkiewicz. Опрацювання наукових праць за темою дисертації виявило низку невивчених аспектів: комплексно не досліджено багатогранну творчість В. М. Покровського; не визначено притаманні їй архітектурно-художні особливості; не засвідчено її високе культурне значення. Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження обумовлена

необхідністю розширити теоретичні знання з історії архітектури України та створити джерело для професійного виховання майбутніх генерацій архітекторів-художників.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з визнаними в світі пам'яткоохоронними документами, зокрема: «Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту»¹ (Гаага, 1954), «Хартія з питань збереження та реставрації історичних пам'яток і визначних місць» (Венеція, 1964), «Конвенція про захист всесвітньої і природної спадщини» (Париж, 1972, 1975), «Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи» (Гренада, 1985), «Міжнародна хартія з охорони історичних міст» (Вашингтон, 1987).

Більшість споруд В. М. Покровського є пам'ятками архітектури і містобудування; створена автором інформаційна база щодо архітектурних об'єктів В. М. Покровського є основою для удосконалення облікової документації пам'яток «Державного реєстру нерухомих пам'яток України», а також для проведення реставраційних робіт, сприяючи відродженню та збереженню культурного надбання України, яке підтримується на державному рівні та відображено у Законі України «Про охорону культурної спадщини» від 8.06.2000 № 1805-III.

Дослідження відповідає цілям і завданням забезпечення вищої спеціалізованої професійної освіти архітекторів згідно Законів України «Про архітектурну діяльність» (1999) та «Про вищу освіту» (2014), які визначають концептуальні засади та удосконалення науково-проектної діяльності в Україні. Модернізація освітньої програми в Україні виконується за програмою ЄС ERASMUS+ 2014–2020 років.

Дисертаційну роботу виконано в межах тематичного спрямування науково-дослідних робіт Київського національного університету будівництва і архітектури. Тема дисертації відповідає науковому напрямку кафедри Основ архітектури і архітектурного проектування (державна реєстрація № 0115 U 005197 – «Теорія та історія архітектури, типологія, дизайн інтер'єру, реконструкція і реставрація цивільних будівель».

Мета дослідження полягає у виявленні архітектурно-художніх принципів творчості В. М. Покровського на основі вивчення об'ємно-планувальних, композиційних і стильових ознак його архітектурних об'єктів.

Завдання дослідження.

1. Систематизувати та узагальнити результати попередніх досліджень творчості В. М. Покровського, окреслити коло невивчених аспектів. Сформулювати методiku дослідження на основі опрацювання наукових праць, присвячених діяльності архітекторів; провести просопографічні дослідження, виявити основні етапи становлення архітектора-художника В. М. Покровського та комплекс чинників, які вплинули на формування його творчої особистості як homo

¹ Міжнародно-правовий документ, розроблений на основі «Пакту Реріха» і прийнятий на Міжнародній конференції, яка відбулася в Гаазі 1954 року за участі 56 держав, зокрема УРСР. Це – перша міжнародна угода, в якій об'єднано правові норми щодо охорони культурної спадщини у світовому масштабі.

universalis культурного ренесансу 1905–1915 років;

2. Виявити архітектурні об'єкти В. М. Покровського, провести їхню класифікацію за типологічними ознаками. Визначити географію розміщення споруд і розробити картографічні матеріали за їхніми типологічними ознаками. Виявити об'єкти реконструкцій і реставрацій.

3. Дослідити містобудівні, об'ємно-планувальні, композиційні та стильові ознаки громадських і житлових будівель В. М. Покровського, провести морфологічний аналіз, виявити їхні характерні особливості на тлі вітчизняного архітектурного розвитку та Великої Британії; сакральних споруд В. М. Покровського, провести морфологічний аналіз, виявити їхні характерні особливості на тлі вітчизняного розвитку.

4. Сформулювати архітектурно-художні принципи творчості В. М. Покровського; порівняти їх з принципами проектування інших архітекторів (О. Г. Сластіона, Ле Корбюзьє), які працювали упродовж перших трьох декад ХХ століття – перехідного періоду від Нової до Новітньої історії.

5. Виявити проблеми охорони об'єктів архітектури В. М. Покровського, які належать до культурної спадщини України; визначити їхню цінність за основними критеріями: історичними, архітектурно-містобудівними, функціональними, емоційно-художніми, науково-реставраційними.

6. Визначити вплив творчості В. М. Покровського на розвиток освіти, науки і архітектурної практики України, на творчі здобутки співавторів архітектурних проєктів, випускників будівельного факультету Харківського технологічного інституту та архітектурного факультету Харківського художнього технікума.

Об'єкт дослідження – творча діяльність архітектора-художника В. М. Покровського.

Предмет дослідження – архітектурно-художні принципи творчої діяльності В. М. Покровського.

Межі дослідження. Хронологічні межі дослідження концентруються на роках творчої активності В. М. Покровського і охоплюють період 1863–1924 років; з метою виявлення нинішнього стану спадщини архітектора-художника В. М. Покровського, хронологічні межі розширено до 2019 року. Географічні межі дослідження охоплюють території, які належали до Королівства Польського, а саме Холмсько-Варшавської єпархії в період 1875–1905 років, Харківської губернії упродовж 1905–1918 років та її нових адміністративно-територіальних одиниць періоду 1919–1924 років. У порівняльному методі дослідження географічні межі охоплюють Велику Британію другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано комплексний системно-структурний підхід, який ґрунтується на наукових методах дослідженнях (теоретичному і емпіричному) та спеціалізованих архітектурних методах. У роботі використано методи: графоаналітичний і структурний аналіз, за допомогою яких систематизовано проєкти В. М. Покровського, що дало змогу визначити їх містобудівні, об'ємно-планувальні, композиційні особливості; комплексний аналіз – на етапі окреслення основних факторів, які вплинули на формування громадських, житлових і сакральних споруд архітектора-художника В. М. Покровського; метод натурних

обстежень і фотофіксації існуючого стану досліджуваних архітектурних об'єктів; камеральний метод – аналіз джерел інформації: опрацювання максимального обсягу літератури, проектної документації, натурних обстежень і фотофіксації; графічне моделювання; типологічний, морфологічний і порівняльний аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів.

Вперше:

- систематизовано та встановлено перелік архітектурних об'єктів В. М. Покровського та здійснено їхню класифікацію; виявлено географію будівництва об'єктів, які досліджуються, та розроблено картографічні матеріали споруд за типологічними ознаками;

- комплексно охарактеризовано творчий доробок архітектора-художника В. М. Покровського на основі опрацювання архівних матеріалів Державного архіву Харківської області, Російського Державного історичного архіву (Санкт-Петербург), рукописів Харківської Державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка; натурних обстежень і графічних реконструкцій;

- досліджено біографію архітектора-художника В. М. Покровського з виявленням усіх чинників формування особистості як *homo universalis* культурного ренесансу 1905–1915 років; до наукових досягнень введено невідомий в історіографії вітчизняної архітектури фактологічний матеріал містобудівної історії Харкова;

- сформульовано архітектурно-художні принципи творчості В. М. Покровського: принцип художньо-семантичного мислення, що передбачав створення «будівлі-образу»; принцип «поліфонії стильових і народних форм», який застосовувався в одному об'єкті; принцип «синтезу мистецтв і ремесел», який мав за мету створення «всеосяжного твору»; принцип «складної пластики» (дахів, фронтонів) як особливість творчого мислення у створенні архітектурного силуету; «різноманітність» форм і композицій як авторський підхід проектування, що стосується, наприклад, віконних прорізів;

Удосконалено:

- відомості щодо особливостей архітектури В. М. Покровського з позиції об'ємно-планувального, композиційного та стильового аспектів;

Отримала подальший розвиток:

- методологія пофакторної оцінки громадських, житлових і сакральних будівель на основі графо-системного аналізу.

Практичне значення одержаних результатів. Основні результати роботи можуть бути впроваджені:

- у фахові програми навчальних дисциплін кафедр архітектурних факультетів вищих навчальних закладів освіти України (КНУБА, ХНУБА, ХНУМГ ім. О. М. Бекетова);

- в архітектурно-проектну практику розроблення проектів реставрації пам'яток архітектури і містобудування; у роботу «Українського державного інституту культурної спадщини» Міністерства культури та інформаційної політики України, а також відповідних органів місцевої влади Харківської, Сумської та Луганської областей у процесі включення та моніторингу споруд у «Державному реєстрі нерухомих пам'яток України»; Українського комітету

«Міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць» (ICOMOS), який сприяє реставрації історичного і архітектурного середовища;

- на регіональному рівні – у програму навчального курсу «Культура добросусідства» для навчальних закладів Харківської, Сумської та Луганської областей, з метою гармонізації міжкультурних відносин у регіонах України.

Особистий внесок здобувача. Основні результати роботи автор отримав особисто, що підтверджено 6 одноосібними науковими публікаціями та 1 – у співавторстві [7]. Авторські розробки та основні ідеї дисертації відображено у 7 публікаціях [1–7], зокрема: одна публікація [6] – у наукометричній базі Index Copernicus; у 6 тезах – доповідей наукових міжнародних конференцій [9–14], у 4 публікаціях, які додатково ілюструють наукові результати [15–17]. Особистий внесок здобувача в науковій публікації у співавторстві [7] полягає у систематизації та графічній репрезентації об'ємно-планувальних композицій громадських і житлових будівель В. М. Покровського 1910-х років.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були впроваджені у роботу «Українського державного інституту культурної спадщини» Міністерства культури та інформаційної політики України; курс лекцій «Історія української архітектури» для другого курсу архітектурного факультету КНУБА. Основні положення дисертаційної роботи були оприлюднені на шести міжнародних конференціях: науково-практичних конференціях «Церква-наука-суспільство: питання взаємодії» (Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Київ, 2015, 2016, 2018); «Могилянські читання»: Збереження історико-культурної спадщини: реставратори та реставрація – доля пам'яток і людей» (Київ, 2013); «Могилянські читання»: Дослідження сакральних пам'яток України» (Київ, 2018). Фрагменти результатів дослідження були оприлюднені у Британській спілці майстрів вітражного мистецтва (BSMGP, Лондон, 2016); на міжнародній конференції GLASSAC17 (Університет Лісабона, 2017). Окремі результати дослідження були використані учнями загальноосвітньої школи Марківського району Луганської області у «Всеукраїнському конкурсі науково-дослідницьких робіт» (2018), організованому Міністерством освіти і науки України, Методичним відділом освіти Марківської райдержадміністрації та філією «Малої академії наук учнівської молоді».

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано у 17 наукових працях, зокрема: 6 статей – у фахових наукових виданнях України; 2 статті – у зарубіжних виданнях; 6 статей – у тезах до наукових міжнародних конференцій; 4 статті, які додатково відображають наукові результати.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, списку публікацій, списку вжитих скорочень, вступу, основної частини (чотирьох розділів) з висновками до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел інформації та семи додатків. Результати дослідження викладені на 236 сторінках, зокрема: 121 сторінка основної текстової частини, 50 сторінок ілюстрацій; 22 сторінка використаних джерел інформації з 234 найменувань, 43 сторінок додатків. Акти про впровадження результатів наукової роботи (4 сторінки) наведено у додатку А.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи і межі дослідження, а також визначається наукова новизна, результат, практичне значення та застосування результатів роботи.

У першому розділі «Історіографія та проблематика дослідження архітектури В. М. Покровського» визначено стан дослідження проблеми, розглянуті особливості архітектурно-містобудівного розвитку Холмсько-Варшавської єпархії 1875–1905 років (нині – східні території Республіки Польща) і Харківської губернії 1885–1919 років (нині – Харківська і Сумська області, північні райони Донецької та Луганської областей України); проаналізовано вплив містобудівних, геополітичних, культурних чинників на формування творчої особистості архітектора-художника В. М. Покровського. На основі просопографічних досліджень вперше в історіографії вітчизняної архітектури представлена повна біографія В. М. Покровського.

Систематизація і аналіз бібліографічних джерел інформації, які були присвячені життєтворчості В. М. Покровського, визначили відсутність повного дослідження щодо заявленої проблеми та формулювання кола недосліджених аспектів. Комплексний аналіз ступеня наукового опрацювання теми показав, що до цього часу не існує спеціальних досліджень ані у зарубіжних, ані у вітчизняних роботах, які б у повноті вивчали архітектуру В. М. Покровського періоду 1888–1924 років. Зокрема: не були визначені напрямки діяльності архітектора-художника, не була проведена класифікація споруд В. М. Покровського щодо їх функціональної характеристики, не був створений каталог його об'єктів, не були виявлені його архітектурно-художні принципи творчості. У 1999 році відомий архітектурознавець Слобожанщини О. Ю. Лейбфрейд стверджував: «Перечень проектов В. Н. Покровского, по которым было построено множество каменных и деревянных церквей и церковных домов в городах и селах Харьковской губернии, до сих пор до конца еще не составлены»². У 2007 році А. Ф. Парамонов склав перший перелік храмів, запроектованих В. М. Покровським на теренах Харківської губернії. Фрагментарно об'ємно-розпланувальні та стильові ознаки споруд вивчали І. В. Бондаренко, Т. Ф. Давідіч, О. О. Єрошкіна, І. М. Лаврентьєв, О. Ю. Лейбфрейд, В. О. Кодін, І. М. Лаврентьєв, В. Є. Новгородов, Л. С. Розвадовський, О. О. Тиц, П. Ю. Шпара, Р. Synalewska-Kuczma, Р. Paszkiewicz. Повного переліку громадських, житлових і сакральних споруд не існує донині, не створена їхня класифікація, не виявлена його роль для розвитку архітектури України, не вивчено його доробок в контексті європейської архітектури.

У процесі дослідження виявлена неповнота і неузгодженість фактів у теоретичних працях, які не відповідають архівним першоджерелам. Внаслідок

² Лейбфрейд О. Ю. Епархиальный архитектор В. Н. Покровский // Научно-теоретичні здобутки Слобідської України: Філософія. Релігія. Культура: (Досвід ретросп. аналізу): Міжнар. наук. конф.: Зб. наук. ст. – Х., 1999. – С. 26.

цього виникла необхідність заповнити існуючі прогалини в архітектурознавстві України. До наукового вжитку автором було введено численну кількість нового фактологічного матеріалу з архівних фондів Державного архіва Харківської області, Російського Державного історичного архіва (Санкт-Петербург), рукописного відділу Харківської Державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Розширено географію дослідження внаслідок вивчення праць польських науковців: Р. Synalewska-Kuczma, М. І. Kwiatkowska, М. Kwiatkowski, Р. Paszkiewicz, а також архітектурних креслеників з фондів Королівського інституту британських архітекторів (RIBA), Королівської академії мистецтв (RA), Музею Вікторії і Альберта (Лондон, Велика Британія). Матеріали уможливили вивчити засади архітектурного проектування архітектора-художника, провести міждисциплінарні дослідження.

Для визначення середовища формування особистості В. М. Покровського та особливостей його архітектурного проектування, автором досліджено контекст епохи, виявлені особливості урбаністики, стильові спрямування громадських і житлових будівель, об'єктів сакральної архітектури на теренах Холмсько-Варшавської та Харківської єпархій *fin de siècle*.

За допомогою архівних матеріалів вперше в історіографії архітектури введено до наукового вжитку численні біографічні факти В. М. Покровського. Автором представлено цілісну картину формування його особистості, виявлено персоналії та події, які вплинули на професійні якості В. М. Покровського, а також на формування його архітектурного доробку. Вперше виявлено факти харківського періоду архітектора-художника 1888–1891 років, внаслідок чого одержано повне розуміння генези та чинників формування неординарної особистості, лексики та стильової еволюції архітектури В. М. Покровського, які доповнюють містобудівну історію Харкова та Слобідської України. Особливу роль у становленні В. М. Покровського відіграв архітектор Альфред Карлович Шпігель (1850–?). Доведено, що наявність у Санкт-Петербурзі високопрофесійної системи архітектурної освіти в останній третині XIX століття, архітектурний поступ у Царстві Польському 1875–1905 років, самобутнє архітектурно-містобудівне середовище у Харкові *fin de siècle*, яке розвивалося в руслі передових європейських тенденцій, сформували В. М. Покровського як високого професіонала. Творчу особистість В. М. Покровського визначено як *homo universalis* в контексті культурного ренесансу 1905–1915 років.

Таким чином, на основі всебічного аналізу джерел інформації визначено головні аспекти, проблематику і основні задачі дослідження; зібрано та введено до наукового вжитку донині невідомий в історіографії архітектури фактологічний матеріал містобудівної історії Харкова; складено біографію архітектора-художника з виявленням усіх чинників формування його особистості як високого професіонала культурного ренесансу 1905–1915 років.

У другому розділі «**Методичні основи дослідження архітектурного надбання В. М. Покровського**» обрано системно-структурний підхід щодо дослідження архітектурних об'єктів В. М. Покровського, який ґрунтується на наукових методах дослідження (теоретичному і емпіричному) та спеціалізованих архітектурних методах (графо-аналітичному методі, на розробленні структурно-

логічних моделей і застосуванні методу матричних моделей і класифікацій). Аналіз, узагальнення та систематизація джерел інформації за темою дослідження дозволили автору зробити такі висновки: для дослідження громадських і житлових будівель, а також об'єктів сакральної архітектури необхідно врахувати такі критерії: географія розташування об'єкта; розміщення в структурі населеного пункту; роль і місце в існуючій забудові; період зведення; функціональне призначення; композиційно-планувальна схема; поверховість; тип композиції; стильові форми; кількість завершень і форма куполів (для сакральної архітектури); структура дослідження повинна відповідати вибраній методиці дослідження, існуючій інформаційній базі, напрямкам аналізу світової науки і практики щодо вивчення архітектурної спадщини визначних архітекторів, зокрема В. М. Покровського.

Дисертаційне дослідження було проведено згідно п'яти етапів. На першому етапі на основі аналізу джерел інформації були виявлені аспекти та проблематика наукового дослідження, обґрунтовано актуальність дослідження, сформовано ідею, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Автором було проведено аналіз кандидатських дисертацій, присвячених творчості архітекторів, зокрема О. М. Бекетову, О. Г. Габричевському, Є. В. Нагіроному; сформовано інформаційну базу дослідження, зібрано і опрацьовано матеріали з суміжних дисциплін. Основним методом роботи стало камеральне дослідження, яке полягало в опрацюванні літературних джерел, архівних матеріалів і проектних креслеників. Важливою методичною передумовою проведення подальшої роботи стало створення найповнішого каталогу архітектурних об'єктів В. М. Покровського, оскільки на час камерального дослідження жодного повного списку об'єктів не існувало. Складність натурних обстежень полягала у широкій географії будівництва споруд В. М. Покровського. Завдяки архівним і сучасним світлинам були виконані графічні реконструкції головних фасадів восьми будівель. Оскільки створення інформаційної бази дослідження проводилося автором більше десяти років, було простежено архітектурні втрати внаслідок ремонтно-реставраційних робіт. Таким чином, автором було визначено коло недосліджених питань щодо діяльності архітектора-художника В. М. Покровського, відтворено соціально-політичне та культурне тло епохи, а також складена інформаційна база для дослідження. На другому етапі визначено структуру дослідження та сформовано методологічний апарат. У роботі широко застосовано графо-аналітичний і системно-структурний методи дослідження матричних моделей. Всі об'єкти було згруповано за їх функціональною типологією у спеціальні систематизаційні таблиці. Для кожної функціональної групи споруд було створено свою форму систематизаційної таблиці: для церков і дзвіниць; громадських і житлових будівель. Виявлені об'єкти реконструкцій і реставрацій позначені на окремих рисунках. Таблиця для факторного аналізу мурованих і дерев'яних церков складається з таких основних факторів: рік будівництва споруди, об'ємно-розпланувальний тип, метричні характеристики споруди (за наявністю), кількість і тип верхів церкви, стильові ознаки. Всі споруди було згруповано у таблиці в алфавітному порядку (за назвою населеного пункту); споруди, які не отримали повної атрибуції авторству В. М. Покровського подані

наприкінці систематизаційної таблиці. Основна інформація об'єктів реконструкції та реставрації – це відомості про автора оригінального проекту, зміни в об'ємно-планувальному та стильовому рішенні споруди (за наявністю). Окремо було сформовано систематизаційну таблицю для громадських і житлових будівель. Оскільки функціональна типологія та планувальні вирішення громадських і житлових будівель виявилися різноманітними, таблиця зводиться до короткого опису об'ємно-планувального вирішення, зазначення року проектування, тип будинку, поверховості, розташування у забудові, стильових форм. В результаті аналізу об'єктів дослідження за факторами було розроблено висновки щодо поширеності того чи іншого об'ємно-планувального вирішення в конкретному функціональному типі; щодо містобудівних і стильових особливостей. На третьому етапі виявлено географію будівництва архітектурних об'єктів В. М. Покровського. Розроблено картографічні матеріали щодо виявлених об'єктів за типологічними ознаками. Для створення картографії споруд Варшави та Харкова необхідним стало урахування адміністративно-територіального розподілу Холмсько-Варшавської (1891–1905) і Харківської губерній (1906–1918); перейменування вулиць, оскільки назви вулиць історично змінювалися. За допомогою додатку GoogleMap було локалізовано об'єкти за функціональною типологією та розміщено у мережі інтернет з вільним доступом. На четвертому етапі виконано пофакторний, морфологічний і порівняльний аналіз із формулюванням висновків. На п'ятому етапі визначено п'ять архітектурно-художніх принципів творчості В. М. Покровського: принцип «художньо-семантичного мислення», що передбачав створення «будівлі-образу»; принцип «поліфонії стильових і народних форм», який застосовувався в одному об'єкті; принцип «синтезу мистецтв і ремесел» з метою створення «всеосяжного твору»; принцип «складної пластики» (дахів, фронтонів) та «різноманітності деталей», що стосується, наприклад, віконних прорізів (гексагональні «трапецієподібні монофори, біфори, трифори»). Архітектурно-художні принципи діяльності В. М. Покровського порівняно з принципами інших архітекторів початку ХХ століття. Автором виявлено архітектурно-практичний і науково-педагогічний вплив В. М. Покровського на розвиток архітектури України; вивчено стан збереженості та цінність творчої спадщини В. М. Покровського; відображення його спадщини в предметах образотворчого мистецтва ХХ – початку ХХІ століть; оцінено результати та сформульовані висновки.

У третьому розділі «Дослідження типологічних особливостей архітектури споруд В. М. Покровського» усі виявлені об'єкти архітектури В. М. Покровського класифіковані за типологічними ознаками, проаналізовано об'ємно-планувальні, композиційні та стильові прикмети громадських і житлових будівель, об'єкти сакральної архітектури; досліджено реконструйовані та реставровані будівлі В. М. Покровського.

Виявлено перелік і географію будівництва споруд В. М. Покровського запроектованих ним персонально або у співавторстві упродовж 1888–1918 років; розроблено детальні та загальні картографічні матеріали (Варшави, Польщі; Харкова, України). Встановлено, що об'єкти сакральної архітектури складають переважну більшість доробка архітектора-художника – 56 споруд; цивільні

споруди складають 30 об'єктів (18 громадських і 12 житлових); графічно реконструйовано головні фасади 8 цивільних будівель.

Доведено широку функціональну типологію громадських будівель В. М. Покровського (культурно-освітні, адміністративні, торгівельні, транспортного зв'язку, лікувальні) з перевагою об'єктів, функція яких пов'язана з ідеєю просвіти; більшість об'єктів громадського будівництва локалізована у Варшаві та Харкові. Встановлено композиційні особливості громадських споруд (розвинуті одновісні дисиметричні композиції; 1-, 2-, 3-вісні та багатовісні асиметричні композиції) (рис. 1).

Виявлено функціональну типологію житлових будівель В. М. Покровського: прибуткові багатоквартирні будинки (найпоширеніший тип), особняки, будинки для тимчасового проживання. Найбільше житлових будівель В. М. Покровського було побудовано у Харкові внаслідок сприятливої ситуації у галузі житлової політики після затвердження генерального плану 1895 року та децентралізації системи архітектурно-будівельної справи. Переважна більшість житлових будівель було локалізовано у центральних частинах Харкова та призначалася для приватних замовників: В. М. Покровським було створено проекти як багатородинних, так і однородинних будинків, які відзначалися «атипізацією», проте були планувально доцільні. В. М. Покровський розвинув одновісні та багатовісні (більше трьох) дисиметричні та одновісні асиметричні типи композицій. Оформлення фасадів ґрунтувалося на принципах естетичної вишуканості та ексцентричності.

Встановлено, що планувальні вирішення громадських і житлових споруд В. М. Покровського є прямокутні, Т-, П-, Г-подібні, композитні. У громадських і житлових будівлях В. М. Покровський розвинув форми класичної ордерної, романської та готичної архітектури, з модернізованими формами російської та української народної архітектури. Архітектор-художник проектував об'єкти як з точним відтворенням історичного прототипу, так із їх модернізованими формами. Домінуючим у проектуванні цивільних будівель 1907–1918 років був синтетичний підхід (поєднання різних стильових форм в одному об'єкті), який ґрунтувався на синтезі морфологічних ознак історичних архітектурних стилів і народної архітектури. У дослідженні доведено композиційну та стильову спорідненість прикмет громадських і житлових будівель В. М. Покровського та британських архітекторів другої половини ХІХ століття (А. Уотерхауса, В. Берджеса, Ч. Ф. Хейворда).

Встановлено, що об'єкти сакральної архітектури В. М. Покровського було побудовано у Варшаві, Томашуві Мазовецькому, Харкові; однак їх більшість зосереджена в селах Західної Галичини та Слобідської України (Сумська, Харківська, північні райони Донецької та Луганської областей), оскільки саме в селах дорадянського періоду найактивніше розвивали свою діяльність місцеві громади. Внаслідок великого обсягу будівництва сакральних споруд виявлено принципові об'ємно-розпланувальні схеми у мурованому та дерев'яному храмовому проектуванні. В основу вирішень мурованих церков були покладені типи хрестово-баневого та тридільного (ускладненого) храму з розвитком вівтарної частини, нави або прибудованої дзвіниці. Визначальними стали

композиції тридільних храмів із розвинутою навою на вісі «північ-південь» (триконхові, тетраконхові або ротондальні храми у доробку архітектора-художника відсутні). У проектуванні дерев'яних церков В. М. Покровський спадкоємно розвивав традиції російської та української народної архітектури (три- та п'ятизрубний типи з прибудованою дзвіницею) (рис. 2).

У пошуках архітектурно-художнього образу храму В. М. Покровський враховував традиції храмової мурованої архітектури середньовізантійського періоду VII–XII століть; давньоруської храмової архітектури періоду Київської Русі XII століття; Новгороді і Пскові XII–XIV століть; Володимиро-Суздальщини XII століття; Ярославської архітектури XVII століття; українського бароко XVII–XVIII століть; російської та української народної архітектури. Встановлено, що для архітектурних вирішень мурованих і дерев'яних церков була властива «поліфонічність стильових форм». Звернення В. М. Покровського до традицій народної архітектури і українського бароко мало особливе значення в добу культурного ренесансу на теренах Слобожанщини початку XX століття.

Автором визначено, що розвиток мурованого сакрального будівництва В. М. Покровського відбувався за двома етапами: 1894–1905 і 1906–1918 роки; на першому етапі домінувало звернення до візантійських і російських архітектурних традицій, з характерним еkleктизмом, зверненням до одного або відразу до декількох архітектурних прообразів, надмірне використання архітектурних деталей у їх археологічно-точному трактуванні; на другому етапі трактування архітектурної деталі видозмінилося за рахунок модернізації, однак завдяки творчому підходу в роботі з історичним матеріалом, архітектор-художник створив своєрідні образи храмів: будівлі відзначаються виразним силуетом, мальовничістю та впізнаваністю форм.

Виявлено об'єкти реконструкцій і реставрацій В. М. Покровського у галузі громадського та сакрального будівництва.

У четвертому розділі «**Значення творчості В. М. Покровського для розвитку архітектури України**» проаналізовано основні форми і композиції морфологічних елементів та їхні стильові особливості відповідно до розроблених графо-аналітичних моделей; визначено п'ять архітектурно-художніх принципів творчості В. М. Покровського; досліджено сучасний стан виявлених споруд, визначено цінність його архітектурної спадщини, а також вплив В. М. Покровського на розвиток архітектури України.

Для функціональних типів споруд В. М. Покровського були визначені притаманні їм морфологічні ознаки. Поширеними типами баневих верхів у завершеннях церковних споруд були напівциркульні, цибулеподібні, шатрові та грушоподібні (з перехватом-«ковніром») типи, які ґрунтувалися на формах візантійської, російської, української барокової сакральної архітектури. Силуетам громадських і житлових будівель були характерні усі типи (за класифікацією В. В. Чепелика). Будівлям притаманні розвинута структура дахів з пластичними об'ємами; різноманітність форм і композицій фронтонів і щипців; баштових завершень зі складною структурою. Формам вікон (квадратним, прямокутним, з напівциркульним завершенням, трапецієвидним, сегментним, шоломоподібним, криволінійним, окулюсам) притаманне розмаїття з властивим їм живописним

композиційним оформленням. В архітектурному доробку В. М. Покровського визначними стали поодинокі, спарені та потроєні трапецієвидні гексагональні вікна – «трапецієвидні монофори, біфори, трифори» – їх форма та композиція є морфологічною знахідкою В. М. Покровського, його особистим внеском у розвиток архітектури неоромантизму початку ХХ століття (рис. 3). Віконним отворам прогонів притаманні прямокутні форми, форми з напівциркульними завершеннями, криволінійні форми зі своєрідними рисунками рам або ферменти. Портали (прямокутних форм, з напівциркульним завершенням, сегментні) В. М. Покровський розвивав у композиціях: фланковані напівколонками, з дашком, ганком і опорними колонами.

Визначено п'ять архітектурно-художніх принципів його творчості: принцип художньо-семантичного мислення, що передбачав створення «будівлі-образу»; принцип «поліфонії стильових і народних форм», який застосовувався в одному об'єкті; принцип «синтезу мистецтв і ремесел», який мав за мету створення «всеосяжного твору»; принцип «складної пластики» (дахів, фронтонів) як особливість творчого мислення у створенні архітектурного силуету; «різноманітність» форм і композицій як авторський підхід проектування, що стосується, наприклад, віконних прорізів (гексагональні «трапецієподібні монофори, біфори, трифори»). Принципи творчості В. М. Покровського порівняно з принципами О. Г. Сластіона (1855–1933) та Ле Корбюзьє (1887–1965), що засвідчило зміну архітектурних парадигм на зламі Нової та Новітньої історії (рис. 4). Аналіз об'ємно-планувальних, композиційних і стильових ознак архітектурного доробку В. М. Покровського свідчить про те, що він був визначним майстром на теренах України в період неоромантизму початку ХХ століття, який збагатив архітектуру лексику власними знахідками та визначними естетичними композиціями. Творчі засади В. М. Покровського були споріднені британським архітекторам (А. Уотерхаусу, В. Берджесу), які працювали в другій половині ХІХ століття.

На основі дослідження критерій цінності споруд В. М. Покровського виявлено, що усі збережені будівлі представляють містобудівну, архітектурну, емоційно-художню цінності, більшість – функціональну, деякі – науково-реставраційну цінність; церква «Іоанна Ліствичника» у Варшаві, «Єпархіальний музей старожитностей і єпархіальна бібліотека» (вул. Мистецтв 4) і житловий будинок (вул. Чернишевська 79) у Харкові – високу історичну цінність. Акцентовано, що архітектурна спадщина В. М. Покровського повинна знаходитися під повною державною охороною, оскільки є своєрідним взірцем архітектури культурного ренесансу початку ХХ століття – завершального етапу Нової історії.

Виявлено, що упродовж другого харківського періоду В. М. Покровський співпрацював з архітекторами П. В. Величком і Л. Г. Леневицем, які згодом самостійно продовжили свій професійний розвиток. Активна педагогічна діяльність В. М. Покровського мала надзвичайний вплив на виховання нової генерації архітекторів і становлення харківського архітектурного осередку у перші роки радянської влади. Виявлено, що учні В. М. Покровського – В. С. Андреев, В. І. Богомолів, А. Л. Віноград, А. А. Плешков, В. І. Пушкарьов,

І. Г. Таранов-Белозеров, М. Я. Чуйко, Г. О. Яновицький – розвивали засади харківської архітектурної школи на теренах Слобожанщини, колишнього Радянського Союзу та інших країн упродовж другої третини ХХ століття.

Сакральна архітектура В. М. Покровського в Україні, яка збереглася після семи декад радянської влади, громадянської та другої світової воєн є взірцем у пошуках архітектурно-художнього образу храму та важливим надбанням для розвитку традиції архітектурного проектування у галузі сакрального будівництва, а також джерелом для створення творів образотворчого мистецтва упродовж ХХ–ХХІ століть.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу, узагальнення та систематизації творчої спадщини В. М. Покровського виявлено основні напрямки його архітектурної діяльності: проектування нових споруд (понад 80 об'єктів); архітектурний нагляд за будівництвом соборів: «Святого Олександра Невського» (арх. Л. М. Бенуа, 1894–1912, Варшава); «Святого Миколи» (арх. М. Т. Преображенський, 1897–1902, Радом); доопрацювання проектів інших архітекторів: церкви «Казанської Божої Матері» (арх. В. Х. Немкін 1906–1912, Харків); «Озерянської церкви» (арх. В. Х. Немкін, 1901, Харків); реставрації архітектурної спадщини: церкви «Матері Божої Володимирської» (1901, Варшава); церкви «Святої Марії Магдалини» (1894–1895, Варшава); авторські реконструкції церкви «Святої Тетяни з дзвіницею та гімназією» (1891–1895, Варшава); «Олександрівської церкви» (Харків); магазину «Жирардівської мануфактури Дітріх і Гілле» (1912, Харків).

2. Досліджено науково-педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність В. М. Покровського як професора будівельного факультету Харківського технологічного інституту (1919–1922), професора архітектурного факультету Харківського художнього технікума (1921–1924), де він читав лекції з технології будівельних матеріалів, історії архітектури, композиції, орнаменту; як організатора культурно-просвітницьких установ (Харківської філармонії (1912–1914), Харківського музею пам'яток художньої старовини) та культурних заходів у Харкові (фортепіанних концертів, літературно-філософського салону, літературно-художнього гуртка, лекцій-екскурсій пам'ятками архітектури); вперше в історіографії вітчизняної архітектури введено до наукових досягнень фактологічний матеріал про творчість В. М. Покровського. Представлено розгорнуту біографію архітектора-художника з виявленням усіх чинників формування його особистості як homo universalis культурного ренесансу 1905–1915 років.

3. Комплексно охарактеризовано творчий доробок архітектора-художника В. М. Покровського на основі опрацьованих архівних матеріалів (Державного архіва Харківської області, Російського Державного історичного архіва (Санкт-Петербург), рукописного відділу Харківської Державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка), натурних обстежень (17) і графічних реконструкцій (8); виявлено 86 споруд, запроектованих В. М. Покровським персонально або у співавторстві упродовж 1888–1915 років (56 об'єктів сакральної архітектури, 30 громадських і житлових). Встановлено, що 22 об'єкта запроектовано на території

східної Польщі, 64 об'єкта – східної України; за типологічними ознаками будівництво сакральних споруд (дерев'яних і мурованих церков, дзвіниць) було виконано у Варшаві, Томашуві Мазовецькому, Харкові, а також в селах Слобідської України (Сумська, Харківська, північні райони Донецької і Луганської областей) і Західної Галичини; громадських (культурно-освітніх, адміністративних, торгівельних, транспортного зв'язку, лікувальних) і житлових будівель (прибуткових багатоквартирних, особняків, будинків для тимчасового проживання) – у містах Варшава, Суми, Харків, Холм. На основі архівних креслеників досліджено реконструкцію будівлі у Харкові (вул. Університетська 10), здійснену В. М. Покровським у 1912 році, з урахуванням оригінального проекту О. Д. Ракова (1871) та попередньої реконструкції В. Х. Немкіна (1889).

4. Сформульовано архітектурно-художні принципи творчого процесу В. М. Покровського: принцип «художньо-семантичного мислення», що передбачав створення «будівлі-образу»; принцип «поліфонії стильових і народних форм», який застосовувався в одному об'єкті; принцип «синтезу мистецтв і ремесел», який мав за мету створення «всеосяжного твору»; принцип «складної пластики» (дахів, фронтонів) як особливість творчого мислення у створенні архітектурного силуету; «різноманітність» форм і композицій як авторський підхід проектування, що стосується, наприклад, віконних прорізів (гексагональні «трапецієподібні монофори, біфори, трифори»). Архітектура В. М. Покровського розрахована на асоціативність сприйняття та відноситься до діалогічної системи, яка виникла як пошук універсальної мови через наступні фактори: семантика (задум, ідея), морфологія (дах, фронти, віконні отвори, портали), поетика (образ).

5. Досліджено містобудівні, об'ємно-планувальні, композиційні та стильові особливості об'єктів сакральної архітектури. Доведено п'ять типів їх локалізації: а) в складі центрального планувального району міста; б) в планувальній структурі житлового району міста; в) в центрально-адміністративній зоні селища; г) на території цвинтаря; ґ) в складі монастирського комплексу. Великі обсяги будівництва зумовили напрацювання архітектором-художником принципів об'ємно-планувальних схем у мурованому сакральному будівництві та використання певних об'ємно-розпланувальних вирішень у дерев'яних храмах. В основу розпланувальних вирішень мурованих церков були покладені хрестово-баневі та тридільні (ускладнені) типи з прибудованою дзвіницею. У проектуванні дерев'яних церков В. М. Покровський розвивав традиції російської і української народної архітектури та використовував три- та п'ятизрубний типи розпланувального вирішення з прибудованою дзвіницею. Визначено два етапи стильової еволюції в мурованому сакральному будівництві В. М. Покровського: 1894–1905 (розвивав форми візантійської і російської архітектури у компілятивних формах) і 1906–1918 роки (на додаток – і модернізовані форми російської і української народної архітектури).

6. Встановлено типи локалізації громадських і житлових будівель В. М. Покровського (рядова, кутова, окремо розташована); види композиційних схем (фронтальна, об'ємна, об'ємно-фронтальна); типи композиції (дисиметричні одновісні, асиметричні 1-, 2-, 3-вісні та багатовісні). Доведено стильову еволюцію цивільних споруд В. М. Покровського згідно двох періодів: упродовж першого періоду (1889–1905) архітектор-художник проектував будівлі з точним

відтворенням або імітацією історичного архітектурного прототипу; під час другого періоду (1906–1918) – проектування будівель ґрунтувалося на модернізованих формах історичних прототипів і модернізованих формах народної архітектури. Здійснено порівняльний аналіз композиційних і стильових прикмет громадських будівель В. М. Покровського та британських архітекторів і встановлено їх стильову спорідненість: «Жіноча гімназія» у Харкові В. М. Покровського з ратушою у Манчестері (арх. А. Уотерхаус) і складським приміщенням Скілбека (арх. В. Берджес) у Лондоні; а також порівняльний аналіз житлових будівель для тимчасового проживання: «Єпархіальний готель» В. М. Покровського у Харкові з готелем «Герцога Корнуельського» (арх. Ч. Ф. Хейворд) у Плімуті, що засвідчує притаманність цим будівлям модернізацію історичних прототипів.

7. Обґрунтовано історичну цінність таких будівель В. М. Покровського як цвинтарна церква «Іоанна Ліствичника» у Варшаві, «Єпархіальний музей старожитностей і єпархіальна бібліотека» (вул. Мистецтв 4) і житловий будинок (вул. Чернишевська 79) у Харкові, які мають також високе архітектурно-художнє та містобудівне значення. Унікальним об'єктом його архітектурної спадщини є церква «Трьох Святителів» у Харкові, яка належить до взірців культової архітектури неоромантизму. Рекомендовано номінувати даний об'єкт до присвоєння йому статусу «пам'ятки національного значення» у «Державному реєстрі нерухомих пам'яток України».

8. Визначено два магістральних напрямки впливу творчості В. М. Покровського на розвиток архітектури України: практично-архітектурний і науково-педагогічний. У період активної архітектурно-проектної практики 1907–1915 років В. М. Покровський працював з архітекторами П. В. Величком та Л. Г. Лєневичем, які згодом самостійно продовжили професійний розвиток. Встановлено науково-педагогічний вплив В. М. Покровського на виховання наступної генерації архітекторів: серед його учнів — В. С. Андрєєв, В. І. Богомолів, А. Л. Віноград, А. А. Плєшков, В. І. Пушкарьов, І. Г. Таранов-Бєлозеров, М. Я. Чуйко, Г. О. Яновицький, які зробили значний внесок у розвиток харківського архітектурного осередку і архітектури радянської доби. В. М. Покровський надихнув свою доньку О. В. Покровську (1910–1983) до продовження сімейної професійної традиції, яка працювала архітектором у Москві упродовж радянського періоду.

9. Доведено, що творчість В. М. Покровського має визначальний характер на тлі архітектурного розвитку культурного ренесансу початку ХХ століття – завершального етапу Нової історії. Архітектор-художник належав до плеяди творців, який продовжив і розвинув традиції харківської архітектурної школи, ставши визначним архітектором-художником європейського неоромантизму. Ґрунтовне вивчення архітектурно-художнього надбання В. М. Покровського та його «формули творчості» є одним із завдань поступу української культури у процесі повноцінного входження «гуманітарної аури»³ України у світове співтовариство. Рекомендовано основні результати даного дисертаційного дослідження впровадити у навчальні дисципліни кафедр архітектурних

³ Костенко Л. В. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 32 с.

факультетів вищих навчальних закладів освіти України (КНУБА, ХНУБА, ХНУМГ ім. О. М. Бекетова), а також у практику науково-проектних і культурно-просвітницьких установ України, зокрема Луганської, Сумської та Харківської областей. Запропоновано здійснити презентацію даного дисертаційного дослідження у навчальних закладах Польщі. Предметом подальших наукових досліджень можуть бути історіографічні аспекти творчості видатних архітекторів Слобожанщини (минулого та сучасності), архітектурно-художні принципи творчості учнів В. М. Покровського і аспекти філософської антропології.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. **Кондратьєва О. В.** Храми архітектора-художника В. М. Покровського на теренах Польщі. Архітектурний силует. Архітектурний вісник КНУБА: наук.-вироб. збірник. Київ, 2016. Вип. 8–9. С. 383–389. ISSN 2519-867X.
2. **Кондратьєва О. В.** Харківський період архітектора-художника В. М. Покровського 1888–1891 років. Нові сторінки містобудівельної історії Харкова. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. збірник. Київ, 2018. Вип. 68. С. 247–254. ISSN 2076-815X.
3. **Кондратьєва О. В.** Архітектор-художник В. М. Покровський – homo universalis початку ХХ століття. Літопис. Частина І. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2018. Вип. 52. С. 62–70. ISSN 2077-3455.
4. **Кондратьєва О. В.** Архітектор-художник В. М. Покровський – homo universalis початку ХХ століття. Літопис. Частина ІІ. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2019. Вип. 53. С. 47–53. ISSN 2077-3455.
5. **Кондратьєва О. В.** Морфологія дерев'яної архітектури в мурованих храмах В. М. Покровського на теренах Слобідської України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура: збірник наукових праць. Львів, 2019. Вип. 1. Номер 1. С. 76–82. ISSN 2523-4757.

Статті у наукометричних і періодичних виданнях інших держав

6. **Kondratyeva O.** Gesamtkunstwerk as a Formula for Creating Artistic Character in Architecture of Volodymyr Pokrovsky. Architectural Studies: Scientific Journal. Lviv Polytechnic National University. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2019. Vol. 5. No. 1. P. 28–34. ISSN 2411-801X. Index Copernicus.
7. **Kondratyeva O., Sleptsov O.** Planning of Volodymyr Pokrovsky's Non-Ecclesiastical Buildings: Kharkiv's Urban History of the 1910s. Space & FORM. Szczecin, 2020. No. 42. P. 287–294. ISSN 1895-3247. Особистий внесок здобувача: систематизація та графічна репрезентація об'ємно-планувальних композицій громадських і житлових будівель архітектора-художника В. М. Покровського.

Тези та матеріали наукових конференцій

8. **Кондратьєва О. В.** Іконостас Кирило-Мефодіївської церкви: творчий доробок Лаврської іконописної майстерні. Нові факти атрибуції. Могилянські читання 2013 року: зб. наук. пр.: Збереження історико-культурної спадщини: реставратори та реставрація – доля пам'яток і людей. XVII Міжнародна наукова конференція. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2013. С. 445–452.

9. **Кондратьєва О. В.** Храми архітектора-художника В. М. Покровського на теренах Польщі. Архітектурний силует. «Церква – наука – суспільство: питання взаємодії». Матеріали Тринадцятої Міжнародної наукової конференції. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2015. С. 65–68.

10. **Кондратьєва О. В.** Gesamtkunstwerk в архітектурі храмів В. М. Покровського. «Церква – наука – суспільство: питання взаємодії». Матеріали Чотирнадцятої Міжнародної наукової конференції. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2016. С. 49–51.

11. **Kondratyeva O.** Stained glass iconostasis: fragile 'Munich Glass' in Ukraine. In: Coutinho, I., Palomar, T., Coentro, S., Machado, A., Vilarigues, M. (eds.) NOVA FCT EDITORIAL 2017: GLASS SCIENCE in Art and Conservation: Proceedings of the 5th GLASSAC International Conference. FCT NOVA Campus de Caparica, Faculty of Fine Arts, University of Lisbon. Lisbon, 2017. P. 34–36.

12. **Кондратьєва О. В.** Архітектурні студії В. М. Покровського у Харкові 1888–1891 рр. Нові факти життєтворчості. «Церква – наука – суспільство: питання взаємодії»: Матеріали Шістнадцятої Міжнародної наукової конференції, Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2018. С. 159–162.

13. **Кондратьєва О. В.** Код української дерев'яної архітектури в мурованих храмах Слобідської України початку ХХ століття: примavera архітектора-художника В. М. Покровського. Могилянські читання 2018 року: зб. наук. пр.: «Могилянські читання: Дослідження сакральних пам'яток України», XXIII Міжнародна наукова конференція. Київ, 2018. С. 232–237.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. **Кондратьєва О. В.** Церква святих Кирила і Мефодія: Архітектурний скарб епохи модерну на Луганщині. Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Київ, 2008. Вип. 4. С. 144–153.

15. **Кондратьєва О. В.** Іконостас Кирило-Мефодіївської церкви: творчий доробок Лаврської іконописної майстерні доби модерну. Історико-мистецький контекст. Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень, Вінниця, 2011. Вип. 6. С. 177–188.

16. **Кондратьєва О. В.** Харківський спадок модерну: цивільні споруди архітектора В. М. Покровського. Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Київ, 2013. Вип. 8. С. 104–119.

17. **Kondratyeva O.** New Light on Ukrainian Stained Glass. The Journal of Stained Glass. British Society of Master Glass Painters. London, 2017. Vol. XL 2016. P. 18–42.

АНОТАЦІЯ

О. В. Кондратьєва. Архітектурно-художні принципи творчості В. М. Покровського. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури». – Київський національний університет будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України, Київ, 2021.

Дисертація є комплексним дослідженням архітектурно-художніх принципів творчості Володимира Миколайовича Покровського (1863–1924) на основі систематизації і аналізу його архітектурного надбання, створеного ним в Польщі та Україні на зламі XIX–XX століть. Акцентом дослідження є об'ємно-планувальні, композиційні та стильові особливості його сакральних, громадських і житлових споруд в Слобідській Україні культурного ренесансу 1905–1915 років. Автором виявлено прикмети архітектурного формотворення В. М. Покровського і порівняно з британською архітектурою в контексті епохи. У дослідженні сформульовано п'ять архітектурно-художніх принципів творчості В. М. Покровського: принцип художньо-семантичного мислення, що передбачав створення «будівлі-образу»; принцип «поліфонії стильових і народних форм», який застосовувався в одному об'єкті; принцип «синтезу мистецтв і ремесел», який мав за мету створення «всеосяжного твору»; принцип «складної пластики» (дахів, фронтонів) як особливість творчого мислення у створенні архітектурного силуету; «різноманітність» форм і композицій як авторський підхід проектування, що стосується, наприклад, віконних прорізів. Принципи творчості В. М. Покровського порівняно з принципами О. Г. Сластіона (1855–1933) та Ле Корбюзє (1887–1965), засвідчуючи зміну архітектурних парадигм на зламі Нової та Новітньої історії. В історіографію архітектури введено біографічні факти архітектора-художника, які пов'язані з містобудівною історією та культурою Харкова. Автором визначено його багатогранну просвітницьку діяльність, науково-педагогічний і практично-архітектурний вплив на розвиток архітектури України, а також причетність архітектури В. М. Покровського до культури європейського неоромантизму.

Ключові слова: архітектор-художник В. М. Покровський, культурна спадщина, неоромантизм, пам'ятка архітектури, Gesamtkunstwerk, homo universalis, Харків, Україна.

АННОТАЦИЯ

О. В. Кондратьева. Архитектурно-художественные принципы творчества В. Н. Покровского. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 «Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры». – Киевский национальный университет строительства и архитектуры Министерства образования и науки Украины, Киев, 2021.

Диссертация является комплексным исследованием архитектурно-художественных принципов творчества Владимира Николаевича Покровского (1863–1924) на основе систематизации и анализа его архитектурного наследия, созданного им в Польше и Украине на рубеже XIX–XX веков. Акцентом исследования стали объемно-планировочные, композиционные и стилистические особенности его сакральных, гражданских и жилищных сооружений, возведенные в Слободской Украине в период культурного ренессанса 1905–1915 годов, и сопоставлены с британской архитектурой в контексте эпохи. В диссертации сформулированы пять архитектурно-художественных принципов творчества В. М. Покровского: принцип художественно-семантического мышления, который предусматривал создание «здания-образа»; принцип «полифонии стилевых и народных форм», который применялся в одном архитектурном объекте; принцип «синтеза искусств и ремесел» с целью создания «универсального произведения»; принцип «сложной пластики» (крыш, фронтонов) как особенность творческого мышления в создании архитектурного силуэта; принцип «разнообразия» форм и композиций как авторский подход проектирования (например, оконных проемов). Проведен их сравнительный анализ с архитектурными принципами О. Г. Сластона (1855–1933) и Ле Корбюзье (1887–1965), иллюстрируя смену архитектурных парадигм на рубеже Новой и Новейшей истории. В историографию архитектуры введены многочисленные биографические факты В. М. Покровского, связанные с градостроительной историей и культурой Харькова. В работе раскрыта его многогранная просветительская деятельность, научно-педагогический и архитектурно-практический вклад в развитие архитектуры Украины, а также аргументирована принадлежность архитектурного наследия В. М. Покровского культуре европейского неоромантизма.

Ключевые слова: архитектор-художник В. М. Покровский, памятник архитектуры, Gesamtkunstwerk, неоромантизм, homo universalis, культурное наследие, Харьков, Украина.

ABSTRACT

Oksana Kondratyeva. Architectural and Artistic Design Principles of Volodymyr Pokrovsky. – Qualifying research paper (manuscript).

A thesis for the candidate of architecture degree (Doctor of Philosophy) in Theory of Architecture and Restoration of Architectural Landmarks. Speciality 18.00.01. – Kyiv National University of Construction and Architecture, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2021.

This dissertation is a comprehensive study dedicated to the architectural and artistic legacy of Volodymyr Mykolayovych Pokrovsky (1863–1924) in Poland and Ukraine at the turn of the 20th century. The author studied over eighty buildings, focusing specifically on their spatial, compositional and stylistic features. All functional groups are studied according to the relevant models and mapped on the detailed and general charts, e. g. Warsaw, Poland; Kharkiv, Ukraine. The ecclesiastical buildings (fifty-six) make up the vast majority of Pokrovsky's projects; non-ecclesiastical buildings consist of thirty objects, including twelve residential. Pokrovsky's public

buildings illustrate a broad functional typology, e. g. cultural, educational, administrative, retail, transport, medical. They are mostly located in Warsaw and Kharkiv and have planning of rectangular, composite and T-, П-, Г-shaped dissymmetrical compositions (extended uniaxial) as well as asymmetrical compositions (uni-, double-, tri- or multiaxial).

Pokrovsky's churches were either cross-in-square or three-part (extended) with a developed altar, nave or attached bell tower. His three-part churches with extended nave on the «north-south» axis particularly stand out in ecclesiastical architecture at the time, notably in wooden church architecture. He also designed freestanding bell towers though neither triconch, tetraconch, nor rotunda churches. Moreover, the author explores the reconstructed and restored buildings by Volodymyr Pokrovsky.

The functional typology of Pokrovsky's residential buildings consists of apartment houses (the most common type), mansions and hotels; most of them were built in central part of Kharkiv due to the favourable situation in the housing policy caused by approval of the 1895's master plan and decentralising construction industry on the whole. Pokrovsky developed uniaxial and multiaxial (more than three) dissymmetrical and uniaxial asymmetrical compositions. In public and residential buildings' design, he basically employed historical prototypes and/or modernised forms of Classical, Romanesque and Gothic architecture. However, from 1907 until 1918 his prevailing design method was a synthetic approach based on combination of morphological features of historical architectural styles and remodelled forms of Russian and Ukrainian vernacular architecture.

His public and residential buildings in Slobidska Ukraine of 1907–1918 were juxtaposed to British architecture in the era's context, illustrating compositional and stylistic affinity between Pokrovsky's public and residential buildings and British architects, e. g. Alfred Waterhouse (1830–1905), William Burges (1827–1881). The author formulated Pokrovsky's five architectural and artistic design principles, comparing them with Opanas Slastion's (1855–1933) and Le Corbusier's (1887–1965) that explanatorily illustrates the shifts in architecture's paradigm from the Late Modern to the Interwar Period. The author also investigates the current state of Pokrovsky's preserved buildings, revealing their multifaceted significance, as well as his influence on evolution of Ukraine's architecture and art. Numerous biographical facts were introduced into the architecture's historiography, showing Pokrovsky's varied public activities, pedagogical and practical impact on architecture's evolution and culture overall whilst defining him as *homo universalis* of the Late Modern period. The author reveals that Volodymyr Pokrovsky's oeuvre belongs to the culture of European neo-romanticism.

Keywords: architect and artist Volodymyr Pokrovsky, architectural landmark, Gesamtkunstwerk, neo-romanticism, *homo universalis*, heritage, Kharkiv, Ukraine.

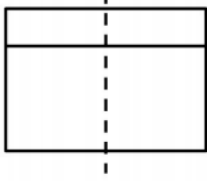

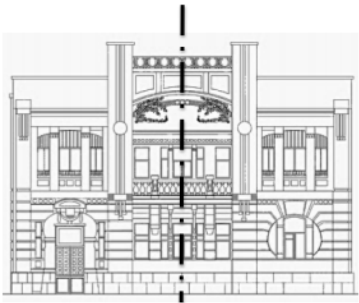
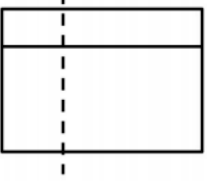

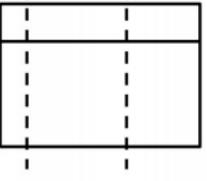
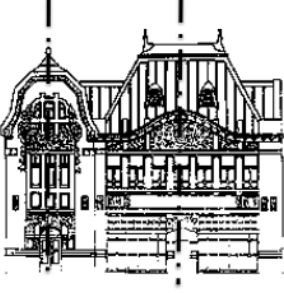
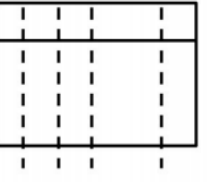
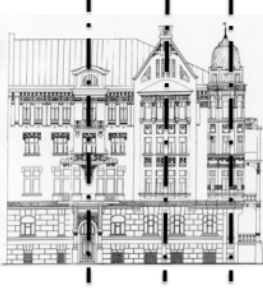
ТИП	СХЕМА	ПРИКЛАДИ	
СИМЕТРІЯ / ДИСИМЕТРІЯ ОДНОВІСНА		 <p data-bbox="708 546 1007 607">Місце розташування: Харків Джерело: Кресленник «Укрміськбудпроект» м. Харків 2008</p>	 <p data-bbox="1074 546 1449 589">Місце розташування: Харків Джерело: Кресленник О.В. Кондратьєвої 2018</p>
	ОДНОВІСНА		 <p data-bbox="879 958 1254 1001">Місце розташування: Харків Джерело: Кресленник О.В. Кондратьєвої 2018</p>
АСИМЕТРІЯ ДВОВІСНА / ТРИВІСНА			 <p data-bbox="708 1375 1031 1417">Місце розташування: Харків Джерело: Кресленник за В.Є. Ясієвичем</p>
	БАГАТОВІСНА		 <p data-bbox="708 1800 1007 1852">Місце розташування: Харків Джерело: Кресленник «Укрміськбудпроект» м. Харків 2008</p>

Рис. 1

Композиції головних фасадів громадських і житлових будівель архітектора-художника В. М. Покровського

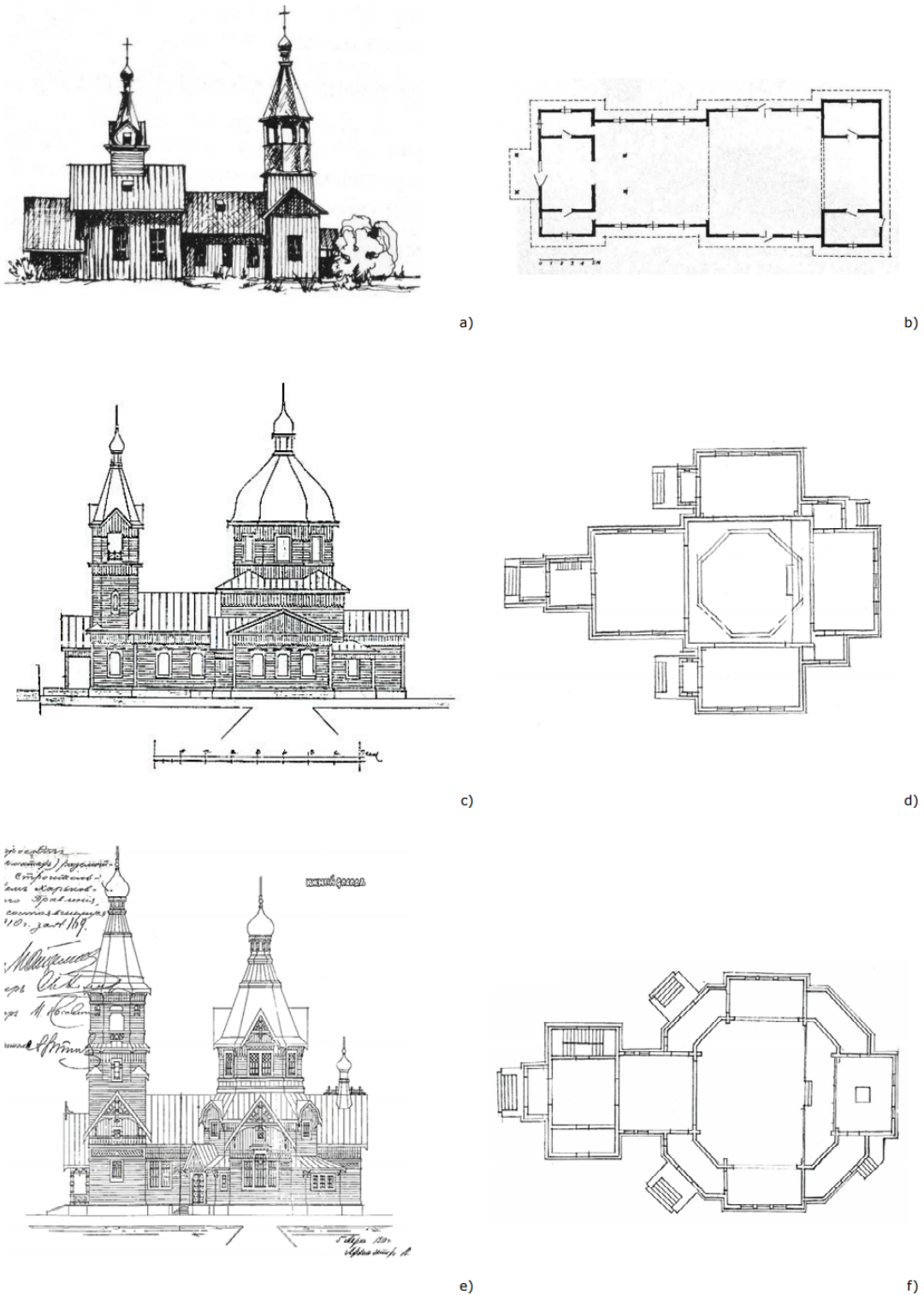

Рис. 2 Дерев'яні храми архітектора-художника В. М. Покровського:
 а, б Церква св. Миколи с. Майдан Княжпільський (1903–1906):
 загальний вигляд, план;
 с, д Троїцька церква с. Довжик Лебединського повіту (після 1907):
 південний фасад, план;
 е, ф Церква с. Ворожба Лебединського повіту (1910):
 південний фасад, план.

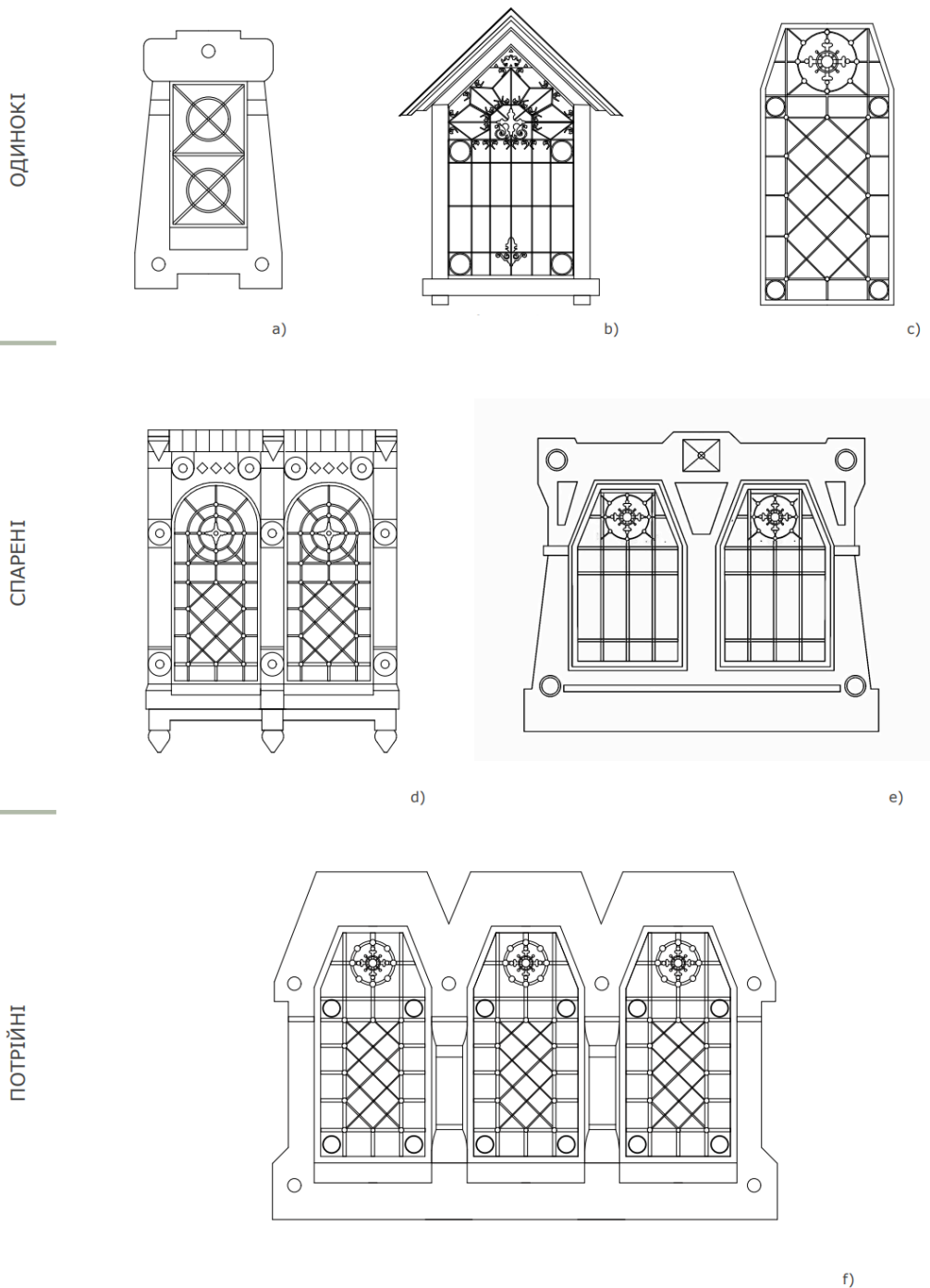

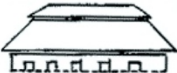

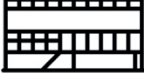

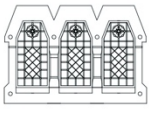
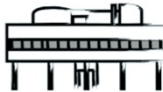
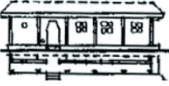

Рис. 3 Форми та композиції віконних отворів у храмах архітектора-художника В. М. Покровського:

- a, c, e, f Кирило-Мефодіївська церква с. Тишківка Харківської губернії (нині – Марківського району Луганської області);
 b, d Церква Параскеви П'ятниці с. Бакирівка Харківської губернії (нині – Охтирського району Сумської області).
 Кресленики © О. В. Кондратьєва 2019

	О.Г. СЛАСТІОН	В.М. ПОКРОВСЬКИЙ	ЛЕ КОРБЮЗЬЄ
	«7 архітектурних принципів»*	«5 архітектурно-художніх принципів»**	«5 відправних точок нової архітектури»***
	1900-ті рр.	1906-1915 рр.	1920-ті рр.
1	 Кручена колона	 Будівля-образ: художньо-семантичне мислення	 Стовпи-опори
2	 Прорізи у вигляді трьохцентрових арок	 Поліфонія стильових або і народних форм в одному об'єкті	 Вільне планування
3	 Шатрові дахи на баштах	 Синтез мистецтв і ремесел як засоби створення «всеосяжного твору»	 Вільний фасад
4	 Двоюрисні дахи з заламами	 Складна пластика/дахів і фронтонів	 Плаский дах-тераса
5	 Трапеціподібні шестикутні форми дверних і віконних прорізів	 Різноманітність / Трапеціподібні шестикутні монофори, біфори, трифори	 Стрічкове заскління
6	 Відкриті галереї/опасання або піддашки		
7	«Основные элементы архитектуры могут быть старые, но трактовка этих основ будет вечно новой...»		+: Le Corbusier. Villa Savoie. Plans, section and elevations. © Laurence King, FLC/ ADAGP, Paris and DACS, London 2017 ++: A summary of Le Corbusier's five point of architecture. Archdialog 2013

* за В.В. Чепеликом 2000

** за О.В. Кондратьевою 2019

*** Ле Корбюзье 1924

Рис. 4 Принципи творчості архітекторів на зламі Нової та Новітньої історії 1900–1930 років